

Esquí de muntanya a l'Ubaye

L'ascensió al Monte Coglians, el sostre dels Alps Càrnics | El pont de Querós (s.XII) i
l'embassament de Susqueda (s. XX) | Gall fer, el rei del bosc

L'ascensió al Monte Coglians, el sostre dels Alps Càrnics

per Ò. Masó

Esquí de muntanya a l'Ubaye

per P. Garriga

El pont de Querós (s. XII) i l'embassament de Susqueda (s. XX)

per Ò. Farrerons

Gall fer, el rei del bosc

per A. Carretero

5 Editorial

23 Foto Excursionisme

38 Notícies i Activitats

42 SMS Muntanya

43 Retalls de muntanya

44 Concursionisme

45 Ressenyes

Núm. 438 / Gener - Març 2024

Edita: Unió Excursionista de Catalunya

Direcció: Ramon Pascual Berghaenel

Subdirecció: Lluís Catasús

Consell de Redacció: Concepció Arnau, Manel Canales, Pasqual Garriga, Isidro Jabato, Jordi Martorell, Bernat Ros i Eduard Soler

Redactora: Jordina Tarré i Olaiz

Col·laboradors: Òscar Masó, Pasqual Garriga i Martí, Òscar Farrerons, Andreu Carretero, Jordi Mir i Toni Paradell

Fotografia portada: Travessant el Lac Long sota l'Aiguille de Chambeyron

Autor fotografia portada: Pasqual Garriga i Martí

Maquetació: Josep Maria Montaner i Reig

Reproducció digital: Tren Estudi Gràfic

Producció: OffsetDerra

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

Excursionisme és membre de:

Pàgina web: www.excursionisme.cat

Instagram: @excursionisme

Prohibida la reproducció total o parcial dels textos i fotografies publicades a la revista sense l'expressa autorització dels autors.

Els articles publicats a Excursionisme reflecteixen només l'opinió dels autors, no forçosament la de la UEC.

D'aquesta revista se n'han editat 2.400 exemplars.

Preu exemplar: 3,5 euros **Subscripció:** 16,5 euros

Dipòsit legal: B -14822-1975

Cim del pic Chiadin amb la superba mola del Coglians damunt dels nostres caps

L'ascensió al Monte Coglians, el sostre dels Alps Càrnics

TEXT, FOTOGRAFIES I MAPES D'ÒSCAR MASÓ GARCIA

Situada a la frontera entre Itàlia i Àustria, la massa calcària del Monte Coglians (Hohe Warte en alemany) s'alça hegemònicament per damunt dels cims dels Alps Càrnics, una regió alpina ben poc coneguda a casa nostra però bellíssima, enclavada entre les Dolomites i els Alps Julians. Disposem-nos a recórrer la seva ruta normal i a descobrir la regió que domina, carregada d'història i d'atractius naturals.

Cairns, la placa Adriàtica i el Bundi! del friülà càrnic

Vaig descobrir el Monte Coglians mentre investigava la vida i miracles de Julius Kugy (1858-1944), l'alpinista i escriptor italo-austrohongarès que va iniciar, segons algunes veus, l'alpinisme modern als Alps Julians, situats a cavall d'Itàlia i Eslovènia. Dins la seva obra citava una regió ben desconeguda per a mi, la dels

Alps Càrnics, coronada pel Monte Coglians. Kugy va descriure aquesta muntanya i les seves veïnes l'any 1880 com una "regió remota que rarament visiten els veritables alpinistes", malgrat que no li faltessin atractius.

El topònim dels Alps Càrnics prové de l'antiga província romana de la Càrnia, un nom que segurament procedeix de

la tribu celta alpina dels carns, que va envair aquesta regió el segle V a.C. Un possible origen del nom dels carns podria ser l'arrel celta "karno", de la qual deriva l'escocès "cairn", que vol dir "fita de pedres o monticle rocós". Els Alps Càrnics formen part dels Alps Orientals i estan injustament eclipsats per les famoses Dolomites i els Alps Julians.

Fan de frontera entre la regió italiana del Friül-Venècia-Júlia i la regió austríaca de la Caríntia. Se situen entre els rius Drava, Gail i Tagliamento i també dins de la regió històrica italiana de la Càrnia. Estan formats per esvelts i abruptes massissos de roca que no superen els 2.780 m del nostre protagonista, el Monte Coglians, i gaudeixen d'una relativa pau turística respecte als massissos veïns. Els habitants locals en són uns fidels devots i no paren de recórrer àvidament tots els seus topants. Podem saludar-los amb un "Bundi!", l'equivalent en friülà càrnic al nostre "Bon dia!". El friülà càrnic és una variant del friülà o furlà, una llengua romànica que es parla al nord del Friül-Venècia-Júlia, exceptuant alguns pobles on es parla l'alemany bavarès central, com el Plodarisch o Sappadin, de la localitat de Sappada. El friülà s'ha normativitzat amb l'ortografia unitària proposada pel lingüista català Xavier Lamuela, i ha comptat amb destacats impulsors com l'escriptor, poeta i cineasta italià Pier Paolo Pasolini. Per altra banda, la climatologia dels Alps Càrnics és un xic malhumorada, de cel sovint ennuvolat, amb pluja freqüent i temporals violents. Això provoca que a la Càrnia s'assoleixi la menor temperatura de totes les regions de muntanya italianes, i és degut als estats d'ànim del mar Tirrè, les ràfegues de l'Adriàtic i les ventades del càlid Scirocco (xaloc). Això fa baixar la cota altimètrica de la vegetació respecte de la resta de l'arc alpi. Un altre factor malauradament freqüent són els terratrèmols, produïts per l'empenta de la placa Adriàtica vers el nord, just sota dels Alps Orientals, convertint la Càrnia en una de les zones de major risc sísmic d'Itàlia. De fet,

El Monte Coglians s'eleva imponent rere el campanar de l'església de Collina

l'any 1976 va ser sacsejada pel Terratrèmol del Friül, de gran devastació i amb un miler de pèrdues humanes.

Paul Grohmann protagonitza la primera al Coglians

El Monte Coglians ostenta el títol de punt més alt del Friül-Venècia-Júlia i ensem amb una vasta regió alpina, la dels Alps Càrnics i del Gail, dins dels quals hi ha els pròpiament dits Alps Càrnics. A tocar d'ell es troba a l'est la catedralícia Creta della Chianevate (o simplement Chianevate, Kellerspitzen en alemany i Crete de Cjanevate en friülà), formant el conjunt rocós més imponent i atractiu de la regió, a més de gaudir de fàcils accessos i unes vistes inigualables, el qual es troba limitat a l'oest pel profund Passo di Volaia i a l'est per l'històric i transitat Passo di Monte Croce Carnico (Plockenpass en ale-

many). Als peus del Monte Coglians reposa el poble italià de Collina.

Se sap que ja d'antic els caçadors venecians empaitaven isards i cabres alpines dalt del Monte Coglians, i que cims principals propers foren assolits més tard per topògrafs oficials, entre els quals el formidable Monte Peralba (2.694 m), tercera cota màxima dels Alps Càrnics i ascendida l'any 1854. Llavors aquest cim es considerava el més alt de la carena, però l'any 1862 el geòleg austrohongarès Edmund von Mojsisovics va assolir, amb guies, un subcim de la Chianevate, la Kollinkofel (Creta di Collina en italià). Des d'aquell punt tenia ben a prop l'esquerp cim principal de la Creta della Chianevate, inabastable per a ells, però triangulant va deduir que li arrabassava el tron al Peralba. Dos anys després va aparèixer la guia "The Dolomite Mountains" dels anglesos J. Gilbert i G.C. Churchill, apropant al gran públic unes regions poc conegudes en aquells temps com la dels Alps Càrnics, amb un gravat de l'enorme muralla nord del Kollinkofel, que a la versió italiana del llibre li donava el nom d'"El Monte Coglians".

Anys després es va iniciar l'alpinisme d'exploració als Alps Càrnics, a càrrec del celeberrim conqueridor de les Dolomites o "Rei de les Dolomites", el vienès

Panell de benvinguda en friülà càrnic a l'entrada de Collina, que vol dir: "sóc la muntanya més alta del Friül: el Coglians"

L'ascensió al Monte Coglians, el sostre dels Alps Càrnics

Paul Grohmann (1838-1908), cofundador del Club Alpi Austriac l'any 1862 junt amb Mojsisovics i altres, essent el segon club de muntanya del món, després de l'Alpine Club britànic. Dues setmanes després d'ascendir l'imponent Monte Cristallo a les Dolomites, Grohmann va visitar el Monte Peralba, i des d'allà dalt es va sentir fortament atret pel grup Coglians-Chianevate, suposadament assabentat de la proposta del seu amic Mojsisovics d'atorgar la màxima cota a aquest darrer cim. Dit i fet, el dia 30 de setembre de 1865 va fer la primera ascensió oficial al Monte Coglians, sense entrebancs i des de Collina, junt amb el guia local Nicolò Sottocorona, de Collina, i el pagès Hofer de Birnbaum (Àustria). Pujaren en 3 h 10 min, un rècord de rapidesa de l'època. L'objectiu real de Grohmann era la Creta della Chianevate, el suposat punt més alt, però una profunda bretxa, el Passo dei Cacciatori, li va barrar el pas. Anys després va fer diversos atacs directes cap aquest cim, petjant l'any 1868 l'anomenada Torre Grohmann o cim oest de la Chianevate (Grohmannspitze en alemany), amb dos caçadors de Kotschach (Àustria) i un portador, però una tempesta li va impedir d'assolir el cim oriental, que és la cota més alta, i mai més va tornar. Van passar deu anys fins que l'italià Gi-

El refugi Marinelli, amb els espectaculars esperons de la muralla sud de la Creta della Chianevate al darrere

ovanni Hocke d'Udine es va endur el títol de primer conqueridor oficial de la cúspide de la Chianevate, acompanyat d'Adam Riebler, un ferrer de Mauthen (Àustria), que havia descobert el camí d'ascens seguint isards. Una viva polèmica, però, envoltava les alçades: el vessant carintià apostava per la prevalença de la Chianevate (el baròmetre de

Grohmann va marcar 2.809 m al Coglians i va deduir 2.813 m a la Chianevate), però els friülans, en canvi, atorgaven al Monte Coglians aquest privilegi, una proposta que al final va vèncer per ben pocs metres de diferència, i que es va oficialitzar amb un article del geògraf Giovanni Marinelli, basat en mesures més precises.

Paul Grohmann.

Grabat de Paul Grohmann, aparegut a la Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins, Jahrgang 1894 – Band XXV, Berlin, pàg.108. Autor: Theodor Mayerhofer.

Pàgina 185 de "The Dolomite Mountains", 1864, de Josiah Gilbert i G.C. Churchill F.G.S. El gravat es titula "Kollin Kofel" a la versió anglesa i "El Monte Coglians" a la italiana

Cartells indicadors al costat del refugi Marinelli. A l'anada caldrà seguir el sender 145

Pietro Samassa i Julius Kugy entren en escena

A cavall dels segles XIX i XX va destacar el cèlebre i polifacètic Pietro Samassa (1866-1912), de Collina. Aquest caçador i guia molt apreciat al Friül i Caríntia, pare de 12 fills, va realitzar durant dues dècades una gran campanya de primeres ascensions, moltes absolutes, a les parets del Coglians, Chianevate i grup de Volaia. També va crear l'estratègic sender Spinotti l'any 1890, en to descendent, que surt del Passo di Volaia i revolta el vessant oest del Coglians fins a la seva ruta normal. Entre els seus clients va destacar Julius Kugy, amb qui va tenir una relació rocambolesca d'amor i odi, que malgrat tot va tenir els seus fruits, com la primera hivernal al Monte Coglians, junt amb el guia Andreas Komac i Graziadio Bolaffio. L'any 1899 Samassa, Kugy, Bolaffio i el guia Jože Komac van efectuar una primera a la grandiosa paret nord de la Chianevate, des de l'austríaca vall Valentina. Més tard Samassa, junt amb Urbanis d'Udine, va obrir una nova via a la paret sud-oest. Kugy la va repetir junt amb el mateix Samassa, des d'on l'austrohongarès va idear una nova línia que més tard van intentar, però el clima els va fer retirar malgrat l'enrabiada de Samassa. Poc després van ser els intrèpids Napoleon Cozzi i Alberto Zanutti, assessorats per Kugy,

A uns deu minuts del refugi Marinelli, en un collet se'ns apareix de sobte el Monte Coglians i la ruta que seguirem

els que van culminar aquesta via. La Chianevate encara va veure un darrer intent de fer una primera, aquest cop pel vessant sud i també frustrat, a càrrec de l'incansable Samassa, Kugy i companys.

Durant la 1a Guerra Mundial les tropes italianes van bastir al cim del Coglians una fortalesa per controlar el vessant austrohongarès. Encara s'hi troben restes, així com les del camí de ferradura o "mulattiera" del sud,

que els facilitava l'accés al cim. Dalt la Creta della Chianevate, l'únic lloc no controlat pels italians pel seu difícil accés, l'agost de 1916 un grupet d'intrèpids soldats austrohongaresos encapçalats per Enzenhofer va arribar al seu cim pel nord amb una escalada d'alt risc. Hi establiren un punt de guaita, que va durar fins que el dur hivern els va foragitar. Per la Creta di Collina els italians van construir un sender de guerra que duia a diversos observatoris, abastits amb telefèrics. Malgrat la contesa, a la primera meitat del s.XX van aparèixer noves vies clàssiques, sobretot a la Chianevate, per part d'escaladors històrics com l'italià Ettore Castiglioni, autor d'una guia dels Alps Càrnics, i el sudtirolès Toni Egger, l'infortunat company de Maestri al Cerro Torre. Recentment hi han destacat forts escaladors carintians i friülans com Reinhard Ranner, Marco Sterni, Roberto Mazzilis, Mauro Florit, etc, en indrets com l'inimitable Pilastro della Plote. Certament, l'alpinisme va arribar tard als Alps Càrnics, ja que durant l'any de la primera de Grohmann al Coglians el Cervi fou conquerit per Whymper, donant-se per acabada l'època daurada de la conquesta dels Alps. L'any 2015 es va celebrar oficialment el 150è aniversari de l'ascensió de Grohmann.

Cim del Monte Coglians, amb la campana de la pau. L'ampli panorama ens mostra l'arrodonit Monte Peralba a mà dreta

Toponímia curiosa i atractiu geològic mundial

Al debat per les alçades se li va sumar un altre que ha perdurat fins als nostres dies. Ens referim al de l'origen toponímic del Monte Coglians (o Cogliàns). Per l'estudiós Enrico Agostinis, Coglians vol dir "roca nua" i deriva de l'ètnic "Comeleanus = Comelica", segurament del topònim de Comegliàns i fent-ne una elisió del "me". Hi ha altres teories de filòlegs italians com la de G.Frau, on Cogliàns deriva del llatí collis (turó, muntanya) en la forma -anu, potser referint-se al poble de Collina o a la "muntanya de Collina" (Collinu > Cogliàns). El primer mapa que el cita és la Kriegskarte de l'any 1804, però amb un nom desconcertant: "chél cjàn", que vol dir "aquell gos"! Segons Agostinis, la confusió degué venir per la poca diferència que hi ha entre la pronúncia d'aquest nom i Cogliàns. L'any 1812 ja va aparèixer Cogliàns ben escrit a la Kriegskarte. La versió toponímica alemanya (Höhe Warte), que vol dir "mirador alt", deixa ben clar el seu significat. L'inici posterior de l'activitat alpinística va aportar nous topònims a molts relleus innominats del massís. En l'aspecte geològic, la massa calcària Coglians-Chianevate és un paradís per als geòlegs de tot el món, ja que està formada per un grandios escull del paleozoic únic a Europa, gestat en el període Devònic i amb més d'un quilòmetre de capes superposades de dipòsits de co-

rall d'antics mars tropicals, que allotgen més de 500 espècies de fòssils de plantes, vertebrats i invertebrats de fins a 460 milions d'anys d'antiguitat. Es tracta d'una de les cent regions geològiques més importants del món, inclosa en el Geoparc dels Alps Càrnics, creat gràcies a l'aliança italo-austriaca, el qual consta d'un Geotrail o sender geològic per descobrir les seves meravelles. La importància geològica dels Alps Càrnics és tan gran que donen nom a un estatge del Triàsic Superior, anomenat Carnià.

L'ombrívol vessant nord de la Creta della Chianevate amaga la glacera Eiskar, l'única dels Alps Càrnics i la més meridional d'Àustria. A pesar de ser una de les glaceres situades a menor cota de tots els Alps, té un retrocés molt lent. Ocupa 16 ha i se situa per sota dels 2.370 metres, intercalada i penjada entre dues enormes muralles de roca. Per visitar-la cal un bon periple a través de fòssils, passos exposats i catifes d'edelweiss.

Per admirar la meravella geològica del Coglians-Chianevate hi ha un superb mirador: l'italià Monte Crostis, d'una hora de fàcil ascens i 300 m de desnivell. L'inici de ruta s'assoleix per una sinuosa carretera-pista plena de ciclistes esforçats, que l'any 2011 va ser

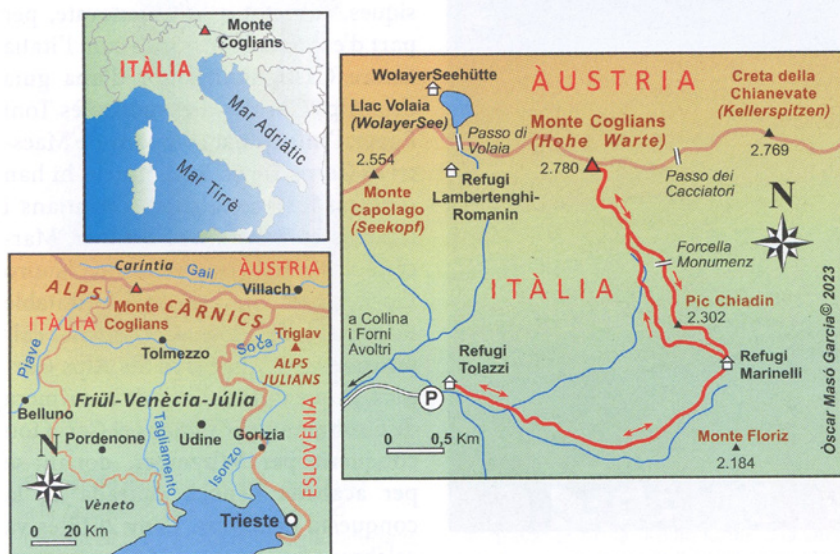

Al final de la primera tartera de la via normal del Coglians cal vèncer aquest curt tram de grimpada

descartada a última hora del Giro per la seva perillositat, en benefici del duríssim port veí del Zoncolan.

Miscel·lània esportiva i natural

A la regió existeixen diverses rutes de llarga distància i moltes de menor recorregut. Hi destaca l'Alta Ruta Càrnica (Traversata Carnica en italià i Karnischen Höhenweg en alemany), poc concorreguda i espectacular, amb parada al refugi Marinelli. Pels amants de la verticalitat, a part d'incomptables vies d'escalada esportiva i clàssica, també hi ha vies ferrades històriques com la Weg der 26er de la vasta façana nord del Coglians, la línia més exigent de la regió i una mostra dels sacrificis absurds de la Gran Guerra. També destaca la veïna Koban-Prunner Weg, que alterna trams de ferrada amb trams exposats. L'esquí nòrdic també s'hi practica, sobretot dins del Carnia Arena de Forni Avoltri, i també l'esquí alpi, com ho demostra la cursa Monte Floriz, que se celebra cada any. L'escalada esportiva també hi té presència amb l'Arrampicarnia, una trobada no competitiva anual farcida d'activitats. La cursa de muntanya més

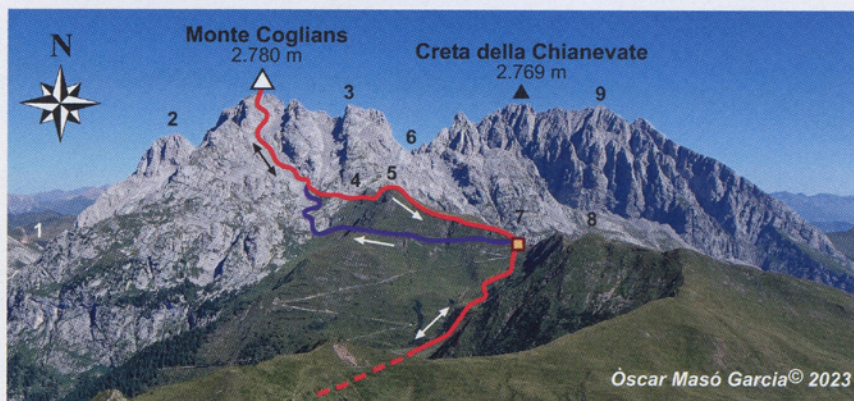

Mapa de situació del Monte Coglians i de l'itinerari descrit

important i internacional del calendari és la Staffetta Tre Rifugi, que l'any 2023 va complir 60 edicions. Se celebra al mes d'agost i surt de Collina, passant pels refugis Tolazzi, Lambertenghi-Romanin i Marinelli, sempre a redós del Coglians. La gran biodiversitat i riquesa natural del massís Coglians-Chianevate fa que s'inclogui dins d'una Zona Especial de Conservació italiana (ZPS), amb espècies d'animals com el gall fer, l'ós bru, el llop, el linx, la guineu, el xacal, el cérvol, el cabirol, l'àliga daurada, l'isard, la marmota, l'escurçó europeu, etc. i l'existència de frondoses fagedes, boscos d'abet roig, prats alpins, etc. Hi ha moltes cabanes de muntanya, anomenades d'agriturismo-malga, on es venen productes típics del bosc i del bestiar que hi pastura. A Forni Avoltri al juliol fan la "Festa dei frutti di bosco", de gastronomia i fruits del bosc, amb degustació de plats típics de l'antiga tradició Càrnica.

L'ascensió al Monte Coglians per la via normal (vessant meridional italià)

El recorregut s'inicia al refugi Edoardo Tolazzi, dedicat a un guia i professor d'escola a Collina, veí de Forni Avoltri. S'hi accedeix amb vehicle des de Tolmezzo, la capital de la Càrnia, passant per Comeglians, Forni Avoltri i Collina. Es comença seguint el sender n°143 del CAI (Club Alpí Italià) amb marques vermell-blanc-vermell, tot recorrent una vall que primer és boscosa i després herbosa per pistes, dreceres i xaragalls, fins al refugi Marinelli (1 h 15 min), situat al coll o Forcella Morarèt. L'edifici dona nom als destacats geògrafs friülans Giovanni i Olinto Marinelli, pare i fill respectivament, nascuts al segle XIX. Giovanni fou el primer president de la Societat Alpina Friülana (SAF), i Olinto també presidí l'entitat. El refugi consta de 50 llits i és gestionat per la SAF. Des d'aquí es comença la circular pel sender del CAI n°145, que revolta el pic Chiadin per l'oest, amb algun pas fàcil equipat amb passamà, i després s'enllaça el sender n°143 (40 min), ben senyalitzat fins a arribar al cim (1 h), després de trams feixucs de gran pendent, traces del sender de guerra, grimpades curtes i tarteres de blocs i grava.

1. Passo di Volaia	4. Forcella Monumenz	7. Refugi Marinelli (Forcella Morarèt)
2. Cima Lastrons del Lago	5. Pic Chiadin	8. Monte Floriz
3. Cima di Mezzo	6. Passo dei Cacciatori	9. Creta di Collina

Itinerari descrit de l'ascensió al Monte Coglians:
 — sender CAI n°143 — sender CAI n°145

Fotografia presa des del Monte Crostis.

Visió de l'itinerari descrit per ascendir el Monte Coglians

Dalt del Coglians hi ha una campana que cal fer sonar en favor de la pau i el típic llibre de registre. La panoràmica és una de les millors dels Alps Orientals: a l'oest, les Dolomites Friülanes amb la Cima dei Preti i la Cridola, les Dolomites principals amb l'Antelao, Sorapiss, etc., els Alps Càrnics Occidentals amb el Monte Peralba i el Capolago, l'esmolat Pizzo Rosso i dins d'Àustria el Grossvenediger i el sumptuós Grossglockner, el sostre del país. Més a l'est la Chianevate, l'Hocharn, Gamskofel, Dobratsch, Creta d'Aip i de Timau, els Alps Julians amb el Mangart, un Jôf di Montasio imponent i el Canin. Cap al sud els Prealps Friülans amb els esvelts Monte Sernio i Monte Amariana, etc.

Es descendeix pel sender n°143, passant per trams herbosos encatiffats de verinosos tores blaves, alguns trams equipats amb passamans sense cap dificultat però aeris, el collet de la Forcella Monumenz i finalment, a través d'una carena esmolada i àeria el pic Chiadin (1 h). Es continua fins al refugi Marinelli (15 min) i des d'allà es retorna al ref. Tolazzi pel mateix traçat de l'anada (1 h).

Logo del 150è aniversari de la primera al Coglians

Track de Wikiloc de l'itinerari

DADES PRÀCTIQUES:

Dificultat: Ruta difícil i de caire alpinístic. Desnivell molt acusat i pedregós a la part superior, amb petits punts de grimpada fàcil i algun pas aeri equipat amb passamà.

Material recomanat: Calçat d'alta muntanya, pals de trekking i sobretot casc pel tram final per la possible caiguda de pedres, ja que és un itinerari força concorregut. Kit de ferrada per si no s'està gaire avesat als curts trams equipats.

Recorregut: 12 km.

Desnivell positiu acumulat: 1.528 m.

Temps caminant: 5,2 h en total.

Època: Mesos d'estiu (juliol-agost-setembre).

BIBLIOGRAFIA:

Alpi Carniche. Revista Meridiani Montagne, núm. 16, Any IV, setembre 2005 (en italià).

Dalle Carniche alla Savoia. Volum II. Julius Kugy. Editorial L'Eroica, Milà. Agost de 1932, p.21-28 (en italià).

<https://www.alteraltogorto.org/> Interessant enllaç sobre la història del vessant italià del Monte Coglians, capitanejat per Enrico Agostinis i altres.

<https://www.assorifugi.it/Assoc.de.refugis.de.muntanya.del.Friul-Venecia-Julia>